

WACŁAW IDZIAK

Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. J. Korczaka
w Warszawie

WSPARCIE DLA ROZWOJU TURYSTYKI WIEJSKIEJ I AGROTURYSTYKI W RAMACH PROGRAMU ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH NA LATA 2014-2020 – TURYSTYKA WIELOASPEKTOWA

Abstract: *Support for Rural Tourism and Agritourism in Frames of the Rural Development Programme (RDP) 2014-2020* - a Multi-faceted Tourism. The paper reviewed forms and possible ways of supporting rural tourism and agritourism in frames of the *Rural Development Programme (RDP) 2014-2020*. It reconstructed the approach to tourism, implemented in *RDP 2014-2020*, and proposed solutions for optimizing the use of the program's funds for tourism development, and, in more general approach, for tourism-based rural development. The proposed approach to tourism in this context was defined as a multi-faceted tourism. That type of tourism was portrayed on the background of changes in contemporary economy.

Keywords: Economy based on knowledge, experiences and creativity, multi-faceted tourism, *Rural Development Programme 2014-2020*, rural tourism.

Wprowadzenie

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 jest podstawowym instrumentem wsparcia rozwoju obszarów wiejskich. Jego głównym celem jest poprawa konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich. Cele przekrojowe *PROW 2014–2020* dotyczą takich obszarów, jak: środowisko przyrodnicze, łagodzenie zmiany klimatu i przystosowanie się do niej, innowacje.

Cele i działania *PROW 2014–2020* nie dotyczą w sposób bezpośredni turystyki. Występuje ona jedynie na poziomie poddziałań, jako potencjalny obszar wsparcia. Dotyczy to poddziałań w działaniu szóstym „Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej” oraz siódmym „Podstawowe usługi i odnowa miej-

scowości na obszarach wiejskich”. Turystyka może być też wspierana w ramach programu Leader (działanie 14).

PROW 2014–2020 oferuje głównie wsparcie dla turystyki wiejskiej, czyli turystyki odbywającej się w środowisku wiejskim i wykorzystującej jego zasoby oraz walory związane głównie z dziedzictwem kulturowym i środowiskiem przyrodniczym, a także krajobrazem. Nie przewiduje się w nim bezpośredniego wsparcia dla agroturystyki. Warunkiem udzielenia wsparcia na działania związane z turystyką jest założenie lub prowadzenie działalności gospodarczej i ubezpieczenie w ZUS.

Szersze możliwości wykorzystania *PROW 2014–2020* na działania związane z turystyką wiążą się ze zmianą myślenia o turystyce wiejskiej, z nowym do niej podejściem określonym terminem *turystyka wieloaspektowa*. Oferta tej turystyki obejmuje usługi dla turystów dostarczane im we wsi, ale jednocześnie te same lub podobne usługi świadczone nieodpłatnie dla mieszkańców tej wsi oraz, przeważnie odpłatnie, poza wsią. Infrastruktura tworzona dla turystów służy jednocześnie mieszkańcom wsi i podobnie infrastruktura społeczna tworzona dla mieszkańców wsi służy jednocześnie turystom.

Turystyka w ogóle, w tym turystyka zlokalizowana na wsi, zmienia się. Odchodzi od modelu określanego mianem 3xS (*sun, sea, sand*), którego synonimem był bierny wypoczynek i korzystanie z uroków miejsca. Na znaczeniu zyskuje model 3xE (*education* (edukacja, kształcenie, wychowanie), *entertainment* (rozrywka, uciecha, przedstawienie) i *excitement* (podniecenie, podekscytowanie, emocje). Połączenie wiedzy i rozrywki, czyli nauka przez zabawę (pedagogika przygody), określa się terminem *edutainment* (education+ entertainment). Nastawienie na oferowanie tego typu wartości sytuuje turystykę wieloaspektową w gospodarce wiedzy, emocji i twórczości.

Spojrzenie z perspektywy turystyki wieloaspektowej na cele i działania *PROW 2014–2020* pokazuje, że mimo iż turystyka nie jest ujęta bezpośrednio w celach i działaniach tego programu, to jednak każdy z celów i każde z działań zawartych w tym programie, może mieć związek z turystyką. Połączenia te nie zawsze są wyraźne i oczywiste. Wdrażanie rozwiązań z dziedziny turystyki wieloaspektowej nie jest w związku z tym zadaniem łatwym. Celem opracowania jest przedstawienie trudności i szans związanych z wdrażaniem turystyki wieloaspektowej. Do realizacji tego celu wykorzystano analizę SWOT przygotowaną na potrzeby *PROW 2014–2020* oraz wnioski z opracowania *Koncepcja systemowego wsparcia przedsiębiorczości* [Bański 2014].

Trudności dotyczące wdrażania turystyki wieloaspektowej towarzyszą także innym działaniom o charakterze gospodarczym i społecznym realizowanym na wsi. Pokonywanie ich w ramach starań związanych z tworzeniem przedsięwzięć o charakterze turystyki wieloaspektowej ma jednak wiele dodatkowych atutów. Służy wprowadzaniu mieszkańców wsi do gospodarki wiedzy, doznań i twórczości a jednocześnie jest wkładem w odnowę wsi.

1. Turystyka w *PROW 2014–2020*, działania bezpośrednie

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020; [2014] (*PROW 2014-2020*) opracowany został na podstawie przepisów Unii Europejskiej. W ramach tego programu realizowanych jest sześć priorytetów unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014-2020 [*Program ... 2014*, s. 79–90]:

1. Ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich.
2. Poprawa konkurencyjności wszystkich rodzajów gospodarki rolnej i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych.
3. Poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i promowanie zarządzania ryzykiem w rolnictwie.
4. Odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa.
5. Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmiany klimatu w sektorach: rolnym, spożywczym i leśnym.
6. Zwiększanie włączenia społecznego, ograniczanie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

W *PROW 2014–2020* zaplanowano następujące działania:

1. Transfer wiedzy i działalność informacyjna.
2. Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw.
3. Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych.
4. Inwestycje w środki trwałe.
5. Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof oraz wprowadzanie odpowiednich działań zapobiegawczych.
6. Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej.
7. Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich.
8. Zalesianie i tworzenie terenu zalesionego.
9. Tworzenie grup i organizacji producentów.
10. Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne.
11. Rolnictwo ekologiczne.
12. Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami (ONW).
13. Współpraca.
14. Wsparcie na rozwój lokalny kierowany przez społeczność w ramach Leader.

Żaden z priorytetów unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014-2020, a także celów przekrojowych oraz działań *PROW 2014–2020*, nie dotyczy bez-

pośrednio turystyki. Turystykę, jako potencjalny obszar wsparcia *PROW 2014–2020* znaleźć można jednak w działaniu 6. „Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej”, w poddziałaniu 3. „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich (premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej)”¹. Turystyka wiejska może być też wspierana w ramach działania siódmego *PROW 2014–2020*. Wsparcie to dotyczy jednak gmin i ich jednostek i przeznaczone jest na tworzenie infrastruktury związanej z turystyką². Pomoc na uruchamianie przedsięwzięć dotyczących turystyki wiejskiej jest też realizowana przez program Leader, który jest jednym z działań *PROW 2014–2020*³. Z programu Leader otrzymać można także środki na podnoszenie kwalifikacji osób planujących rozpoczęcie działalności dodatkowej do działalności rolniczej oraz osób odchodzących z rolnictwa, a także środki na sieciowanie usług turystycznych. W ramach programu Leader wspierane są również operacje dotyczące wykorzystania technologii informacyjnych w rozwoju pozarolniczych miejsc pracy oraz udostępniania zasobów kulturowych, przyrodniczych i turystycznych obszarów wiejskich.

Ważne przy tym jest, że *PROW 2014–2020* oferuje głównie wsparcie dla turystyki wiejskiej, czyli turystyki odbywającej się w środowisku wiejskim i wykorzystującej jego zasoby oraz walory związane głównie z dziedzictwem kulturowym i środowiskiem przyrodniczym, a także krajobrazem. W odróżnieniu od *PROW 2007–2013*, nie przewiduje się tu wsparcia dla agroturystyki rozumianej, jako wynajmowanie przez rolników pokojów (do pięciu pokojów), sprzedaży posiłków domowych oraz na świadczeniu w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów [Szydło 2005, s. 66]. Głównym warunkiem udzielenia wsparcia na działania związane z turystyką jest w przypadku *PROW 2014–2020* założenie lub prowadzenie działalności gospodarczej i ubezpieczenie w ZUS.

2. Turystyka wieloaspektowa

Turystyka w mniejszym niż kiedyś stopniu zasada się na modelu 3xS i w coraz większym stopniu orientuje się na model 3x E. W warunkach wiejskich nowy mo-

¹ Wysokość premii wynosi 100 tys. zł. Premia wypłacana będzie w ratach: pierwsza rata – 80% kwoty pomocy, druga rata – 20% kwoty pomocy. Z tej pomocy skorzystać mogą rolnicy, małżonkowie rolników, domownicy i beneficjenci „Płatności dla rolników przekazujących małe gospodarstwa”. Podstawowym warunkiem tej pomocy jest przygotowanie biznesplanu i w przypadku otrzymania wsparcia przejście z KRUS na ZUS.

² Preferowane są operacje, których realizacja umożliwi przeprowadzenie większej liczby inicjatyw społecznych oraz operacje realizowane na obszarach o potencjale turystycznym. Wartość wsparcia na te cele nie może być wyższa niż 500 tys. zł na miejscowość, a wkład własny powinien stanowić 36,37% kosztów kwalifikowalnych projektu, całkowity kwalifikowany koszt nie może przekroczyć 1 mln EUR.

³ Wsparcie z programu Leader na uruchomienie działalności gospodarczej wynosi od 50 do 100 tys. zł. Jest to płatność ryczałtowa (premia) obejmująca dwie transze 70% i 30%. Beneficjent ma obowiązek utworzenia co najmniej jednego miejsca pracy i utrzymania go przez 2 lata od dnia wypłaty drugiej transzy. Do 300 tys. zł. można otrzymać na rozwijanie działalności gospodarczej w formie refundacji 70% zainwestowanych środków.

del turystyki realizowany jest w formie gospodarstw edukacyjnych, przygodowych, artystycznych, wiosek tematycznych i różnego typu ośrodków zajmujących się animacją kulturalną oraz rozwijaniem zainteresowań w różnych dziedzinach. Na wsi lokalizowane są także przedsięwzięcia z zakresu turystyki społecznej (gospodarstwa opiekuńcze, gospodarstwa socjalne) oraz prozdrowotnej (wiejskie SPA, gospodarstwa terapeutyczne) [Idziak 2011, s. 51–62].

Atrakcje turystyczne tworzone są również na podstawie, wydawałoby się, zwykłych zajęć w gospodarstwie wiejskim, takich jak np. pasienie kóz⁴ czy winobranie⁵. Okazuje się, że czynności te i wiele innych można uczynić podstawą produktów turystycznych. Wiąże się to z rosnącym zapotrzebowaniem na autentyczność przeżyć i miejsc. Turystyka emocji wykracza poza konwencjonalne pojęcie turystyki. Można ją raczej określić jako przykład gospodarki wiedzy i doznań. Krańcową odmianą turystyki emocji jest tzw. turystyka kontrowersyjna. Jest to turystyka do miejsc nieoczywistych turystycznie (opuszczone miasta, slumsy, cmentarze, złe dzielnice miast) i w celach nie zawsze poprawnych etycznie (turystyka aborcyjna, narkotykowa, seksualna itp.) [Stasiak 2015, s. 53–69].

Na znaczeniu zyskuje też tzw. turystyka jednodniowa, jeszcze do niedawna nieklasyfikowana jako forma turystyki. Są to krótkie pobyty turystów w danym miejscu i korzystanie z przygotowanych w nim atrakcji, bez noclegu. Ważną cechą nowej turystyki jest to, że łączy ona wiele aspektów działań wkraczających w sfery kultury i edukacji, angażujących otoczenie społeczne, realizowanych w środowisku przyrodniczym. Dotyczy to szczególnie turystyki wiejskiej. Miejscami pobytu turystów są nie tylko gospodarstwa agroturystyczne czy zagrody edukacyjne. Odbierają oni lub mogą odbierać wieś jako całościową przestrzeń konsumpcji wrażeń.

Turystyka może też być pojmowana w jej funkcjach zewnętrznych (przyciąganie turystów i świadczenie dla nich usług oraz sprzedaż produktów lokalnych), jak i wewnętrznych (wzmocnienie kapitałów rozwojowych wsi, poprawa wizerunku wsi, zwiększenie dbałości o środowisko lokalne, promocja funkcji społecznych i pozarolniczych gospodarstw rolnych). Z tej perspektywy odbiorcami usług przygotowanych dla turystów stają się także mieszkańcy wsi (np. zajęcia warsztatowe w świetlicy, festyny, koncerty, zawody, obrzędy). Mieszkańcy wsi, tworząc infrastrukturę dla turystów, powinni mieć również na względzie to, że sami będą z niej korzystali i odwrotnie, infrastruktura społeczna wsi (świetlice, place zabaw, boiska, parki) może być tworzona z myślą o jej wielofunkcyjnym, także turystycznym, wykorzystaniu.

W świetlicy we wsi kolorowego szkła Pożrzadło Wielkie, gmina Kalisz Pomorski. prowadzone są w niej różnorodne zajęcia związane ze szkłem: od witrażu, decoupage'u i malowania na szkle, do wyrobu ozdób i biżuterii z butelek i innego szkła odpadowego. Zajęcia te gromadzą nawet do 30 osób ze wsi, ale są także proponowane,

⁴ Por. [<http://www.srovnanicen.cz/q/Den%20na%20kozi%20farme/>, data dostępu: 14.04.2016].

⁵ Por. [<http://www.independent.co.uk/news/people/news/sting-charges-208-to-pick-grapes-and-olives-at-his-tuscan-estate-9699603.html>, data dostępu: 14.04.2016].

razem z grą terenową i poczęstunkiem, grupom przyjeżdżającym specjalnie w tym celu do wsi. Witraże i inne ozdoby szklane upiększają także wieś, czyniąc ją interesującą dla mieszkańców i turystów. Oprócz zajęć proponowanych na miejscu grupa animatorów z Pożrządla prowadzi także zajęcia wyjazdowe, w tym w okolicznych gospodarstwach agroturystycznych i ośrodkach wypoczynkowych.

W świetlicy wiejskiej w Iwiecinie koło Koszalina prowadzone były natomiast zajęcia z tradycji Bożego Narodzenia zorganizowane wspólnie z biurami turystycznymi ze Szczecina. Świetlica wiejska w Mikorowie (wioska ziół i kwiatów) oferuje zajęcia zarówno mieszkańcom, jak i turystom, współpracując przy tym z okolicznymi gospodarstwami agroturystycznymi. Takie wielokierunkowe działania, których podstawą jest szeroko rozumiana turystyka określone będą roboczo, jako turystyka wieloaspektowa. Tego typu turystyka może być katalizatorem odnowy wsi. Pełniejsze wykorzystanie szans z nią związanych wymaga jednak innowacji w zakresie tworzenia produktów turystycznych oraz w sferze edukacji i kultury.

Wieloaspektowość turystyki wiejskiej może mieć źródło w działaniach, które nie wiążą się bezpośrednio z turystyką. Przykładem jest działalność szkoły w Radowie Małym, woj. zachodniopomorskie. Jest to szkoła publiczna (podstawowa i gimnazjum), w której prowadzi się nauczanie i wychowanie przez uczenie w działaniu i projektowanie sytuacji edukacyjnych. Sukcesy tej szkoły sprawiają, że jest ona odwiedzana przez nauczycieli z całej Polski. W jej ofercie są zajęcia metodyczne dla nauczycieli oraz warsztaty rzemiosł artystycznych dla uczniów z innych szkół. Do tych zajęć wykorzystywane jest zaplecze warsztatowe szkoły służące na co dzień jej uczniom. Szkoła dysponuje także miejscami noclegowymi.

Przykładem oferty turystyki wieloaspektowej tworzonej na podstawie rolnictwa jest gospodarstwo „Lawendowe pole” utworzone we wsi Nowe Kawkowo na Warmii założone przez osadników z miasta⁶. Kiedy zaczynali, nie znali się na uprawie ziemi, korzystali z pomocy i porady miejscowych rolników. Zaczęli od pomysłu na uprawę lawendy, lecz nie ograniczyli się do lawendy jako surowca zielarskiego. Ich pomysł polegał na tym, żeby wykorzystać lawendę w bardziej twórczy sposób. Uruchomili „Wiejskie warsztaty alchemiczne”. Są to warsztaty samodzielnego wytwarzania naturalnych kremów, wody aromatycznej i olejków eterycznych. Można na nich poznać podstawy wiedzy zielarskiej. Do tego prowadzone są też zajęcia na plantacji lawendy, spacer po lesie z leśnikiem oraz wytwarzanie wina domowego i nalewek ziołowych. W 2014 r. otwarto tu także Żywe Muzeum Lawendy. Odbywają się w nim warsztaty m.in. na temat uzyskiwania z roślin dobroczynnych substancji. Można także poznawać dawne techniki rękodzielnicze oraz zasady zdrowego stylu życia. Dla zwiedzających dostępne są: lawendowy ogród botaniczny, ścieżka dydaktyczna, punkty widokowe i miejsce wyciszenia. Muzeum powstało dzięki wsparciu ponad sześciuset osób, które zdecydowały się zainwestować w ten projekt przez platformę internetową [www.polakpotrafi.pl]. Jest to forma finansowania społecznego. Dodatkową usługą tego miejsca są noclegi i posiłki.

⁶ Por. [<http://lawendowepole.pl>_data dostępu: 15.04.2016].

Doświadczenia i przeżycia związane z tworzeniem „Lawendowego pola” opisane zostały w książce pt. *Lawendowe pole, czyli jak opuścić miasto na dobre* [Posoch 2014]. Jest to poradnik dla tych, którzy chcą się osiedlić na wsi i prowadzić tam nowe, ciekawe życie, ale także dla mieszkańców wsi, którzy dzięki lekturze książki mogą się przekonać, że na wsi jest więcej możliwości, niż wcześniej myśleli. Przykład ten pokazuje skalę możliwości związanych ze specjalizacją tematyczną gospodarstwa i z tworzeniem wartości dodanych oraz znaczenie pasji, zainteresowań, wiedzy i umiejętnego wykorzystania wsparcia społecznego do realizacji idei.

Gospodarstwa proponujące turystykę wieloaspektową mogą się rozwijać na różnorodnych podstawach i mogą świadczyć różne usługi. Ciekawym obszarem eksploatacji jest powrót do uprawianych kiedyś roślin, do starych ras zwierząt hodowlanych, do dawnych metod uprawy ziemi, dawnych rzemiosł. Jednak powrót nie wprost i nie w celach wyłącznie produkcyjnych, lecz w powiązaniu z ofertą dotyczącą wiedzy, doznań i twórczości. Gospodarstwa takie mogą być też sprofilowane jako edukacyjne, przygodowe, doznaniowe, społeczne, terapeutyczne czy hobbyistyczne.

Istotne jest szukanie powiązań między dziedzinami, które są z pozoru różne, oraz poszerzanie pojęcia *przedsiębiorczości wiejskiej* i w tym kontekście definicji turystyki. Sprzyja temu spojrzenie na wieś z perspektywy gospodarki wiedzy, doznań i twórczości. Wówczas istotne stają się zasoby wiedzy formalnej i nieformalnej zgromadzone na wsi w powiązaniu z potencjałem twórczym i emocjonalnym wsi. Wyrazem poszukiwań nowego typu produktów turystycznych dopasowanych do współczesnych trendów gospodarczych i społecznych, a jednocześnie przykładem niejednoznaczności terminu *turystyka* jest propozycja segmentacji produktów turystyki wiejskiej zaproponowana przez Gazdeckiego [2013, s. 14].

Tworzenie innowacyjnych produktów turystyki wieloaspektowej polega głównie na uruchomieniu związków przyczynowo-skutkowych między odległymi z pozoru i niepowiązаныmi ze sobą pojęciami, jak np. *zalesianie i tworzenie terenu zalesionego* oraz *turystyka*. Wymaga to jednak przemyślenia na nowo istoty rolniczości i wiejskości w kontekście współczesnych trendów społeczno-gospodarczych oraz wyjścia poza modele myślowe dotyczące innowacji i ograniczanie ich do sfery rolnictwa i przetwórczości rozumianych branżowo, podczas gdy istotą innowacji jest to, że powstają one na styku różnych dziedzin, np. rolnictwa – turystyki – edukacji – terapii.

Wyrazem pełniejszego wykorzystania możliwości turystyki wieloaspektowej jest powstawanie lokalnych ośrodków kompetencji (LOK), czyli miejsc, w których tworzy się specjalizację w określonej dziedzinie i związane z tą specjalizacją zasoby wiedzy i umiejętności, czyli kompetencje. Takie miejsca są przygotowane do tego, aby rozwijać kompetencje i dzielić się tym dobrem z innymi. W ten sposób wieś może zaistnieć w gospodarce wiedzy. Dzielenie się wiedzą i umiejętnościami łączy się z zarabianiem. Zarabianie to może być związane bezpośrednio z tworzeniem innowacji i zasobów wiedzy na określony temat, a także ze szkoleniami, warsztatami, praktykami i wizytami studyjnymi oraz pośrednio z ich obsługą (noclegi, posiłki, transport,

wydawnictwa, materiały szkoleniowe, pamiątki, możliwość korzystania z atrakcji turystycznych). Przykładem mogą być następujące LOK:

- Centrum Metalu w Ybbsitz, Dolna Austria, [<http://www.ybbsitz.at/>]
- Miasto Książek Hay-on-Wye, Walia, [<http://www.hay-on-wye.co.uk/>]
- Centrum Kompetencji Budownictwa i Energii – Słoneczny Plac w Großschönau, Dolna Austria, [<http://www.hausderzukunft.at/results.html/id4170>]
- Centrum Kompetencji Drewna i Budownictwa Ekologicznego w St. Vith, Belgia, [<http://www.goforwood.info/de/details.php?id=34750>]
- Centrum Kompetencji Żyta w Erschmatt–Zälgbeck, Szwajcaria, [<http://www.erschmatt.ch/kompetenzzentrum/kompetenzzentrum.php>]
- Centrum Kompetencji Energii, Oberland, Niemcy, [<http://kompetenzzentrum-energie.info/hp1/Home.htm>].

Centra kompetencji prowadzone są najczęściej przez stowarzyszenia, ale również przez firmy, we współpracy z gminami. Niektóre z centrów kompetencji podejmują badania i wdrażają innowacje.

Turystyka wieloaspektowa na wsi jest wprowadzana dwukierunkowo. Przez osadników przybywających na wieś z miast - są to ludzie, którzy trafiają na wieś z wyboru, a nie z przymusu. Wielu z nich przychodzi na wieś z chęcią realizowania swoich pomysłów, pasji i zainteresowań. Inni z kolei odnajdują, precyzują lub zmieniają swoje pomysły dopiero w zetknięciu z realiami wsi⁷. Drugi kierunek to tworzenie przedsięwzięć turystycznych przy wsparciu ekspertów zewnętrznych w trakcie realizacji różnego rodzaju projektów. Przykłady drugiego kierunku to tworzenie wiosek tematycznych i ich produktów [Idziak 2008, s. 139–158] oraz rozwój zagród edukacyjnych i ich produktów [Kmita–Dziasek 2011, s. 5-13].

Biorąc pod uwagę możliwości rozwijania na wsi przedsiębiorczości związanej z turystyką, w tym szczególnie innowacyjnych form turystyki, można przyjąć założenie, że należy wykorzystać obydwa wymienione kierunki transferu innowacji turystycznych na obszary wiejskie, z tym, że drugi z nich powinien być preferowany ze względu na to, że stwarza większe szanse dla obecnych mieszkańców wsi.

3. PROW 2014-2020 z perspektywy turystyki wieloaspektowej

Można założyć, że mniejsze znaczenie turystyki w *PROW 2014-2020* związane jest z tym, że program ten nastawiony jest głównie na poprawę konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz na zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich. Warto się jednak zastanowić nad tym, czy cele te nie są rozumiane zbyt wąsko. Dotyczy to rów-

⁷ Por. [<http://lawendowepole.pl>]; [<http://skludzewo.pl>]; [<http://kaczebagno.pl>]. data dostępu: 14.04.2016].

niez modeli pojęciowych rolnictwa i turystyki dających się odczytać z zapisów *PROW 2014-2020*. Dziedziny te traktowane są także wąsko i odrębnie, bez wskazywania ich obszarów wspólnych, a właśnie na tych obszarach, na styku dziedzin różnych od siebie, możliwe jest zaistnienie potencjału innowacyjnego.

Wydaje się jednak, że przy wieloaspektowym rozumieniu turystyki wiejskiej można w większym stopniu korzystać ze wsparcia *PROW 2014-2020* na rozwój przedsięwzięć mających choćby pośredni związek z turystyką. Służyć do tego może właściwie każde z działań zapisanych w tym programie. Turystyka łączy się bowiem może z transferem wiedzy i działalnością informacyjną, usługami z zakresu zarządzania gospodarstwem, z systemami jakości produktów rolnych i środków spożywczych, z inwestycjami w środki trwałe, z przywracaniem potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof, z rozwojem gospodarstw i działalności gospodarczej, z podstawowymi usługami i odnową miejscowości na obszarach wiejskich, z zalesianiem i tworzeniem terenu zalesionego, z tworzenie grup i organizacji producentów, z działaniami rolno-środowiskowo-klimatycznymi, z rolnictwem ekologicznym. Na ten cel wykorzystywać można także płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami (ONW).

Ciekawe w tym kontekście może być także działanie „Współpraca” promujące współpracę w zakresie tworzenia i funkcjonowanie grup operacyjnych Europejskich Partnerstw Innowacji (EPI) na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa. Wsparcie w ramach tego działania dotyczy m.in. rozwoju nowych produktów, praktyk, procesów i technologii w sektorach rolnym, spożywczym i leśnym.

Łączenie turystyki z ww. działaniami *PROW 2014–2020* stwarza okazje do tworzenia innowacji, a tym samym przyczynia się do realizacji jednego z trzech celów przekrojowych tego programu, który dotyczy właśnie innowacji. Jednym ze sposobów tworzenia innowacji jest bowiem łączenie obszarów i zjawisk, które traktowane są jako oddzielne, nie mające ze sobą związku. Przykładem może być połączenie specjalizacji w danym kierunku produkcji rolnej z działalnością turystyczną. Wykorzystuje się szczególnie wiedzę i emocje związane z danym rodzajem upraw, czy chowu zwierząt gospodarskich. Połączenie upraw winorośli i winiarstwa z turystyką dało enoturystykę. Szczególnym rodzajem turystyki jest ekoturystyka, w jej ramach odwiedzanie są np. gospodarstwa ekologiczne. Specjalizacje rolnicze są podstawą do tworzenia wiosek i tras tematycznych. Wymienić można wioski tematyczne specjalizujące się w uprawie ziół, zbóż, maku, ogórków, truskawek, konopi, lnu, malin, jabłek, gruszek, itp. Chodzi jednak o nowego typu specjalizację. Dotyczy ona wiedzy i emocji związanych z przedmiotem specjalizacji, surowiec rolny jest tutaj niekiedy dodatkiem do głównych kierunków zarabiania. Tego typu specjalizacje wprowadzają rolników w obszar gospodarki wiedzy i doznań, poprawiając ich pozycję konkurencyjną i czyniąc wieś atrakcyjnym miejscem dla młodych i wykształconych [Idziak, Idziak 2015, s. 19–31]. Istotnym

sposobem wykorzystywana turystyki w marketingu i sprzedaży produktów rolnych i ich przetworów jest organizacja festynów i dedykowanych im świąt.

4. Bariery rozwoju turystyki wieloaspektowej

Turystyka wieloaspektowa jest podejściem łączącym wiele dziedzin i wymagającym specyficznego przygotowania i zaangażowania. Z tego względu jej wdrażanie na obszarach wiejskich nie jest zadaniem łatwym. Z analizy SWOT przygotowanej na potrzeby *PROW 2014-2020* [*Program ... 2014*, s. 46–49] wynika, że:

- Szanse na zatrudnienie mieszkańców wsi ograniczane są przez niskie i niedopasowane do potrzeb rynku kwalifikacje, niedostateczny udział działalności poza rolnictwem w strukturze zatrudnienia, ograniczone zasoby kapitału własnego i trudność z dostępem do kapitału zewnętrznego.
- Współpraca rolników jest słabo rozwinięta, tylko ok. 2% polskich rolników było zrzeszonych w grupach producenckich, a wartość produktów sprzedanych w ich ramach w 2011 r. wynosiła ok. 5% wartości towarowej produkcji rolniczej z 2010 r.
- Transfer wiedzy i innowacji między sektorem naukowo-badawczym a doradztwem i rolnictwem jest słabo rozwinięty, wyniki badań naukowych są z trudem wdrażane do praktyki. Niewystarczające do potrzeb odbiorców są także kompetencje kadr doradczych. Przekłada się to na niską innowacyjność sektora rolniczego.
- Poziom wykształcenia mieszkańców wsi, w tym rolników, jest nadal niższy niż mieszkańców miast. Dotyczy to również wykształcenia rolników: „59% z nich nie posiada wykształcenia rolniczego i jedynie 4% ma wykształcenie wyższe (w miastach wskaźnik ten wynosi 21%). Kompetencje rolników są więc często niewystarczające do dokonania przekształceń w funkcjonowaniu prowadzonych przez nich gospodarstw rolnych, jak i ewentualnego wyjścia poza sektor rolny”.

Uwagi te znajdują także potwierdzenie w raporcie badawczym opracowanym w ramach projektu *Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich – diagnoza, kierunki, rekomendacje dla polityki rozwoju obszarów wiejskich* [Bański 2014, s. 73–87]. Z raportu wynika, że:

- Cechą polskiej przedsiębiorczości wiejskiej wpływającą na jej relatywnie niską konkurencyjność jest przede wszystkim tradycyjna struktura branżowa, niski poziom innowacyjności i duże rozdrobnienie.
- Pasywność przedsiębiorców wiejskich w zakresie różnych form promocji jest kolejną barierą ich konkurencyjności, niewielki odsetek przedsiębiorstw wykorzystuje Internet do promocji własnej firmy.
- W tradycyjnych, mało innowacyjnych formach działalności gospodarczej, a z tym mamy przeważnie do czynienia na wsi, zwiększenie konkurencyjności na bazie potencjału kadry pracowników polega przede wszystkim na wykorzystaniu ich pracowitości i praktycznego doświadczenia, a nie wysokich kwalifikacji zawodo-

wych.

- Barięą dla rozwoju przedsiębiorstw wiejskich opierających swoją działalność na wysoko wykwalifikowanej kadrze pracowników jest emigracja z obszarów wiejskich osób posiadających dobre wykształcenie lub zamierzających je zdobyć.

Przejście z sektora rolnego do turystyki, w tym szczególnie wieloaspektowej, niesie ze sobą wiele problemów. Szczególnie wtedy, gdy nie było poprzedzone działalnością agroturystyczną. Jest to bowiem rozpoczynanie działalności na nowym rynku, przejście od rolnictwa do pracy w usługach. Tego typu dywersyfikacja obarczona jest dużym ryzykiem.

Wnioski

Agroturystyka i turystyka wiejska w obecnym stadium rozwoju nie generują zbyt wielu rejestrowanych miejsc pracy. Gospodarstwa agroturystyczne są mimo to swego rodzaju szkołą pracy w usługach i mogą przygotować do kolejnych etapów działalności turystycznej, np. do tworzenia zagród edukacyjnych. Z kolei w zagrodach edukacyjnych poszerzających skalę działalności rośnie zapotrzebowanie na pracowników o wyższych kwalifikacjach.

Odnosząc się do trendów rozwojowych w turystyce, można założyć, że rosło będzie zainteresowanie różnymi formami turystyki alternatywnej realizowanej w środowisku wsi, w powiązaniu z jej zasobami. Jest to szansa na rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich. Bardzo istotne jest przy tym to, że przedsiębiorczość ta może być umiejscowiona w gospodarce wiedzy, doznań i twórczości. Tym samym turystyka może w istotny sposób przyczynić się do odnowy społecznej i gospodarczej wsi.

Jesteśmy obecnie świadkami skumulowania się wielu procesów zmieniających obszary wiejskie, nie tylko w Polsce, właściwie w skali całego świata. Rolnictwo tradycyjne ustępuje agrobiznesowi i razem z tym tworzy mniej miejsc pracy, wieś przestaje być rolnicza. Ze wsi, szczególnie położonych peryferyjnie, emigrują młodzi w poszukiwaniu pracy. Pogarsza się w związku z tym sytuacja demograficzna i społeczno-gospodarcza wsi. Rosną także koszty utrzymania infrastruktury technicznej i społecznej na wsi. W tej sytuacji nie wystarczy podtrzymywanie tego, co już na wsi jest lub stosowanie tradycyjnych metod wspierania przedsiębiorczości wiejskiej. Coraz wyraźniejszą potrzebą jest znalezienie dla obszarów wiejskich miejsca w nowej gospodarce.

Wieś potrzebuje dzisiaj tego, co w biznesie określa się jako *rethinking*, czyli przemyślenia na nowo zasobów, możliwości i kierunków rozwoju. Dotyczy to całej wsi, jak i jej pojedynczych mieszkańców. Jak do rozwoju wsi wykorzystać świetlicę, szkołę, park, miejsce po zwirowni? Co robić w gospodarstwie z pustą oborą i stodołą, gdy nie ma już chowu zwierząt? Jak wykorzystać inaczej podwórko, łąkę, sad? Jak na nowo wykorzystać wiedzę i doświadczenie rolników?

Podobne pytania dotyczą także możliwości wykorzystania środków z *PROW 2014-2020* na rzecz turystyki wieloaspektowej. Efektywne wykorzystanie tych środków dla rozwoju turystyki wiejskiej wymaga pogłębionej identyfikacji zjawisk przy czynowo-skutkowych dotyczących związków między różnymi obszarami wsparcia a turystyką. W zasadzie każde z działań proponowanych w *PROW 2014-2020* wiąże się z turystyką. Najmocniejsze powiązania dotyczą działania 6. „Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej” oraz Programu Leader.

Literatura

- Bański J., (red.), 2014, *Koncepcja systemowego wsparcia przedsiębiorczości. Raport badawczy*. Wyd. FDPA, Warszawa.
- Gazdecki M., 2013, *Turystyka przyrodnicza, ekoturystyka, turystyka wiejska, agroturystyka i turystyka kulinarna (NERAF) – definicje, koncepcje, przykłady* [http://wielkopolskie.ksow.pl/fileadmin/user_upload/wielkopolskie/grafika/PDF/tour_salon/gazdecki_Tour-Salon_prezentacja.pdf, data dostępu: 25. 04.2016].
- Idziak W., 2008, *Wymyślić wieś od nowa*. Wyd. KTSK, Koszalin.
- Idziak W., 2011, *Turystyka społeczna – nowe znaczenia i możliwości*, [w:] *Perspektywy i kierunki rozwoju turystyki społecznej w Polsce*, A. Stasiak, (red.). Wyd. WSTH w Łodzi, Łódź.
- Idziak M., Idziak W., 2015, *Potencjał innowacyjny tematyacji w turystyce wiejskiej i rozwoju wsi*, [w:] *Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich*, W. Kamińska (red.). Studia KPZK PAN, t. CLXIII, Warszawa.
- Kmita-Dziasek E., 2011, *Wprowadzenie do zagadnień edukacji w gospodarstwie rolnym*. Wyd. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, Oddział w Krakowie, Kraków.
- Posoch J., 2014, *Lawendowe pole, czyli jak opuścić miasto na dobre*. Wyd. Buchmann Sp. z o. o., Warszawa.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020*, MRiRW, Warszawa 2014, [<http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2014-2020>, data dostępu: 15.04.2016].
- Stasiak A., 2015, *Turystyka kontrowersyjna jako emanacja gospodarki doświadczeń*, [w:] *Turystyka kontrowersyjna na współczesnym rynku podróży – formy, uwarunkowania, skutki*, G. Godlewski, M. Zalech (red.). Wyd. AWF Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Filia w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska.
- Szydło M., 2005, *Swoboda działalności gospodarczej*. Wyd. C. H. Beck, Warszawa.